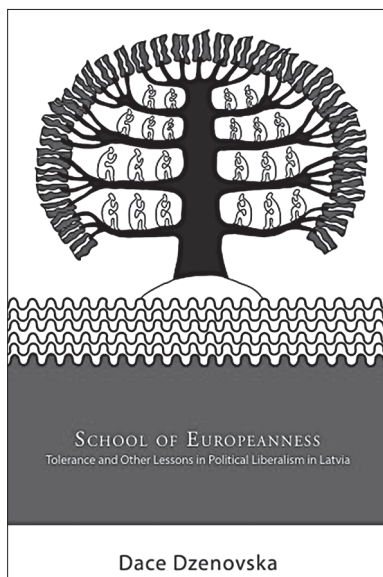

par *čuhnām*. Skaidrs, ka te runa visdrīzāk ir par Ludzas puses igauņiem, par ko liecina uz viņiem attiecinātais un somugrus apzīmējošais etnonīms, bet *Islandia* acīmredzot ir sagrozījums no *Estlandia*. Tomēr lietuviski bez jebkādiem komentāriem šis toponīms tiek pārcelts kā *Islandija* – Islande (358. lpp.). Turpat piezīmē misionāra T. Kveka izcelsme, kas latīniski apzīmēta ar vārdu *Livo*, šajā kontekstā – livonietis, maldinoši lietuviskota kā *lyvis* – lībietis.

Bez šaubām, krājums sniedz plašu un vērtīgu ieskatu lietuviešu un latviešu zemnieku tradicionālās reliģijas izpausmēs jaunajos laikos. Tomēr materiālu tematiskā daudzveidība, to daļēja pārklāšanās, atkārtotāšanās un fragmentārais raksturs kombinācijā ar izvērstu komentāru un analīzes trūkumu liek šo krājumu uztvert vairāk kā norāžu kopumu vai sagatavi kādiem nākotnē, cerams, sagaidāmiem pētījumiem. Tas ir arī atgādinājums par to, cik daudz vēl ir darāms, apzinot līdzīga rakstura dokumentālās liecības tepat Latvijā.

Reinis Norkārklis

Dace Dzenovska. *School of Europeanness: Tolerance and Other Lessons in Political Liberalism in Latvia*. Ithaca: Cornell University Press, 2018. 255 p. ISBN 978-1-5017-1115-2 (Dace Dzenovska. *Eiropēiskuma skola: Iecietība un citas politiskā liberālisma mācības Latvijā*)

Dace Dzenovska ir Oksfordas Universitātes asociētā profesore Migrācijas, politikas un sabiedrības pētniecības centrā. Monogrāfijas pamatā ir viņas antropoloģijas doktora disertācija, kas aizstāvēta Kalifornijas Universitātē Bērklījā

2009. gadā (interesenti var ar to iepazīties interneta vietnē: <https://escholarship.org/uc/item/7rb615r4>). Lai arī izmantoti to pašu lauka

pētījumu rezultāti, disertācija ir ievērojami papildināta un pārveidota, tādējādi monogrāfiju var uzskatīt par atsevišķu, neatkarīgu darbu. Dažu nodaļu agrākas versijas tikušas publicētas žurnālu rakstu formā. Monogrāfija sastāv no ievada, sešām nodaļām un epiloga, tai ir plaša bibliogrāfija un personu un priekšmetu rādītājs.

Monogrāfija raisa daudz pārdomu, man – arī atmiņas, jo vairākus gadus, kas aptuveni sakrīta ar laiku, kad antropoloģe veica savu pētījumu Latvijā, es piederēju pie cilvēku grupas, ko Dace Dzenovska nosaukusi par “ieciētības darbiniekiem” (*tolerance workers*), tā apzīmējot valsts amatpersonu, nevalstisko organizāciju aktivistu un ekspertu tīklu, kas izveidojās, kā raksta autore, pēc Nacionālās programmas iecietības veicināšanai pieņemšanas (6. lpp.) 2004. gadā. No 2005. gada decembra es biju Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās Ainara Latkovska padomniece, pēc viņa atkāpšanās – divu sekretariāta vadītāju padomniece un tieši strādāju ar iecietības jautājumiem līdz 2008. gada aprīlim.

Iecietība ir ļoti piemērota tēma, lai atklātu kādas sabiedrības eiropeiskuma briedumu. Lisabonas līguma 2. pants to atzīst par vienu no Eiropas Savienības pamatvērtībām. Pavisam nesen Vācijas kanclere Angela Merkele iecietību nosauca par Eiropas dvēseli, kas vislabāk raksturo, kas mēs esam kā eiropieši (<https://www.euronews.com/2018/11/13/merkel-s-vision-of-a-tolerant-europe>). Līdzīgas runas Eiropā skanējušas ne reizi vien. Izmantojot īpašā Latvijas gadījuma analīzi līdz ar tā vēsturiskā un politiskā fona iezīmējumu, Dace Dzenovska raksta par jautājumiem, kas skar plašāku postkomunisma valstīs notiekošo procesu lauku. Pat ārpus tā, jo, lai arī plaši piesaukta, iecietība nav viegli iemiesojama vērtība – ne jaunajās, ne vecajās Eiropas demokrātijās. Monogrāfiju caurvij vairākas pamattēmas. Pirmkārt, tā ir par politiskā liberālisma raksturu, tā nākotni šodienas Eiropā, pēc 2008. gada ekonomiskās krīzes, kas nesa arī vilšanos liberālā politikā kopumā. Par eiropeiskuma paradoksālo dabu, kur atvērtība un iecietība sadzīvo ar izslēgšanu kā politikas būtisku iezīmi Eiropā. Latvijas gadījums arī ilustrē šo paradoksu. Otrkārt, Dzenovskas monogrāfija ir būtisks pienesums tam diskursam, kas kritiski vērtē Austrumeiropas atzīšanu par Eiropas normas deviāciju, parādot Eiropas intelektuālo un politisko procesu sarežģītību. Austrumeiropas postkomunisma valstis arī reizēm saņem pārmetumus par to, ka, būdamas visumā atsaucīgas neoliberālām ekonomiskām idejām un to iemiesošanai praksē, taču ne tik labprātīgi atzina liberālas demokrātijas politiskos aspektus, tostarp sabiedrības dažādību un minoritāšu aizsardzību. Kā parāda monogrāfijas autore, latviešu attiecības ar

liberālismu ir komplicētākas, arī attiecībā uz “ieciētības politiku” kā liberālisma sastāvdaļu.

Monogrāfijas 1. nodaļa veltīta atsevišķiem Latvijas vēstures aspektiem Eiropas koloniālisma vēstures kontekstā, galvenokārt saistībā ar Kurzemes hercogistes centieniem kolonizēšanas jomā un savdabīgo kognitīvo disonansi, ko šis fakts rada mūsdienu latviešiem. Koloniju pakļaušanas un izlaupīšanas vēsture ir Eiropas vēstures tumšā puse. Krietns liberālis ar to nelepojas, taču piederēt Eiropai nozīmē līdzdalīt visu tās vēsturisko mantojumu. Daces Dzenovskas un viņas citēto autoru novērojumi liecina, ka (vismaz daži) latvieši lepojas gan, labprāt atsaucoties uz kurzemnieku aktivitātēm Tobāgo un Gambijā. Postkomunisma valstis, īpaši jau tās, kas piedzīvoja PSRS okupāciju, plašu imigrāciju no citiem PSRS reģioniem un ar to saistītu etniski nelabvēlīgu pakļautas tautas statusu, ir pateicīgs avots postkoloniālisma teorijas pielietojumam. Dzenovska te atsaucas uz virkni autoru, kas apcer postkoloniālisma un postsociālisma attiecības un to, vai PSRS būtu pielīdzināma koloniālai impērijai. Šī nodaļa varētu sevišķi interesēt visus postkoloniālisma perspektīvas cienītājus Latvijā.

Savukārt 2. nodaļa būtu īpaši interesanta politikas pētniekiem, visvairāk tiem, kas nodarbojas ar etniskajām attiecībām un nacionālismu. Tā veltīta valstnācijas (*state people*) attiecībām ar etniskajām minoritātēm un tam, kā izveidojās “nacionāla valsts ar minoritāšu problēmu”. Liels skaits “krievvalodīgo” – iedzīvotāju, kuru etniskā izcelsme ir ļoti dažāda, bet kurus vieno krievu valodas kā pirmās valodas lietojums un kuru ievērojamai daļai ir objektīvi grūti identificēties ar Latviju kā nacionālu valsti, ir bijis galvenais integrācijas politikas izaicinājums. Autore atklāj vairākus etnisko minoritāšu pārstāvju portretus, kā arī novērojumus valsts valodas prasmju pārbaudē. Viņas secinājums – “ieciētība” nav galvenais atslēgvārds latviešu un krievvalodīgo Latvijas iedzīvotāju attiecībās. Mani novērojumi ir tieši tādi paši. Lai kādas būtu etniskās integrācijas problēmas Latvijā, “ieciētības” diskurss pārsvarā tomēr attiecas uz citiem sabiedrības grupu nošķirumiem – bēgļiem, dažādu reliģiju un ideoloģiju sekotājiem vai LGBT kopienu.

Monogrāfijas 3. un 4. nodaļa veltīta pašai ieciētības jēdziena izpratnei, sabiedrības neieciētības līmeņa diagnostikai un praktiskajām “ieciētības darbinieku” aktivitātēm, kā arī viņu savstarpējām attiecībām. Autore gluži pamatoti norāda, ka Nacionālā programma ieciētības veicināšanai (turpmāk – Programma) nepaskaidroja, kas ar “ieciētību” jāsaprot. Manuprāt, tieši tā arī bija galvenā ieciētības veicināšanas politikas problēma, kuras dēļ radās visas citas. Dace Dzenovska apraksta gan

akcentu maiņu Programmas tapšanas gaitā, kad tās sākotnējais nosaukums, kas saturēja frāzi “pret neiecietību” tika pārveidots pozitīvākā, kas solīja “iecietības veicināšanu”, gan “iecietības darbinieku” tikla iekšējās pretrunas, neiecietības riskam pakļauto grupu savstarpējo greizsirdību un ļoti atšķirīgos viedokļus par to, kas ir iecietība un kā to veicināt, kā arī grūtības atzīt, ka neiecietība vispār pastāv un kā identificēt tās izpausmes. 4. nodaļa īpaši veltīta kritiskās domāšanas problēmām šajos procesos, tolerances robežām un satur arī interesantu apakšnodaļu par eigēniku Latvijas vēsturē.

Ko es stāstītu, ja Dace Dzenovska būtu intervējusi arī mani? Pirmās Programmas darbības laikam iztektot 2008. gadā, Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariātā bija jāizstrādā jauna Programma 2009.–2013. gadam. Mēs gribējām uzrakstīt daudzējādā ziņā citādāku programmu. Pirmkārt, mēs bijām sapratuši, ka “iecietība” nav īpaši veiksmīgs jēdziens. “Iecietība pret citādo”, uz ko tik bieži atsaucās dažādos tolerances veicināšanas pasākumos un arī medijos, ir ļoti sekla frāze. Kurš gan vēlas, lai viņu pacieš – invaliditātes, seksuālās orientācijas, reliģijas vai jebkuras citas pazīmes dēļ? Jauno Programmu gribējām veidot, balstoties cieņas jēdzienā. Latviešu valodā gan ar “cieņu” apzīmē divas atšķirīgas lietas – gan to cieņu, ko saņem pēc nopelniem (angļu *respect*, krievu *uvazhenie*), gan to, kas piemīt cilvēkam kā patības neatņemama sastāvdaļa (angļu *dignity*, krievu *dostoinstvo*), Programmai būtu jāatsaucas uz cieņu šajā otrajā izpratnē. Programmas nosaukumu gan nevarējām mainīt, jo to noteica valdības uzdevums, bet integrējām atbilstošu atsauci iecietības definīcijā: “Iecietība ir attieksme un sociāla prakse, kuras pamatā ir otra cilvēka cieņas atzīšana.” Dace Dzenovska citē informanti, kura pirmās Programmas kontekstā norāda, ka nav pietiekama zinātniska pamata, lai definētu, kas ir iecietība (87. lpp.). Tam es nevaru piekrist – filozofiskā literatūra par tolerances tēmu ir pietiekami plaša, lai vismaz mēģinātu to darīt.

Otrkārt, sapratām, ka nemaz nezinām, cik iecietīga vai neiecietīga ir Latvijas sabiedrība kopumā. Bija veikti pētījumi par atsevišķiem sabiedrības segmentiem, paveidiem vai neiecietību specifiskās vidēs (piemēram, medijos), tomēr trūka nacionāli reprezentatīva pētījuma, kas būtu nepieciešams proaktīvas un precīzāk fokusētas programmas izstrādei. Tādu nolēmām pasūtīt.

Treškārt, sapratām, ka izveidot izsmeļošu riska grupu sarakstu, pret ko neiecietība varētu būt vērsta, nav iespējams – tas būtu nemitīgi jāpapildina pēc katra novērota gadījuma. Tā vietā Programma un pievieno-

tais rīcības plāns paredzēja konkrētus pasākumus neiecietības izpausmju ierobežošanai tur, kur tas ir kontrolējami un arī kritiski svarīgi, piemēram, skolās, internetā u.c. Programmas projektā gan bija iekļauts citāts no pirmās Programmas, kurā tika uzskaitītas pazīmes, pēc kurām var izpausties neiecietība un diskriminācija, to vidū bija minēta arī seksuālā orientācija. Tas arī kļuva par iemeslu Programmas izstrādes apturēšanai pēc reliģisko organizāciju līderu iebildēm un Latvijas Pirmo partiju pārstāvoša ministra Oskara Kastēna prasības seksuālo orientāciju kā neiecietības riska pazīmi neminēt vispār. Vēlāk tapa citas Programmas projekta versijas, taču valdībā tā netika apstiprināta, un arī patlaban atsevišķa iecietības un pretdiskriminācijas politikas plānošanas dokumenta Latvijā nav. Būtībā nav arī īpašas politikas šajā jomā, jo pēc ĪUMSILS likvidācijas neviena institūcija par to tieši nerūpējas. Eiropeskuma mācībās institucionālā līmenī, vismaz tolerances klasē, Latvijai nav veicies sevišķi labi. Domāju, Daces Dzenovskas monogrāfija būtu ieguvusi, ja politisko instrumentu dinamikai un institucionālajiem aspektiem kopumā autore būtu sekojusi nedaudz ilgāk. Patlaban grāmata rada iespaidu, ka iecietības politika un izpratne par iecietību palika nemainīga kopš Programmas īstenošanas pāris pirmajiem gadiem. Vai attīstība nozīmēja vairāk iecietības, ir cits jautājums, taču tā nebija statistika.

5. nodaļa pievēršas valodas lietojumam, īpaši etnonīmiem, tādiem kā “žīds” un “čigāns”, arī “nēģeris”, sociālajiem riskiem, kas ar to lietojumu saistās. Autore arī kritiski izvērtē latviešu valodnieku argumentus, kādēļ tie tomēr būtu pieļaujami. Valoda – sakrālais identitātes atribūts potenciāli ir pēdējais neiecietības bastions. Valodas tradīcijas aizsargāšana iepretim pašām etniskajām grupām piederīgajiem pieņemamā vārda lietojumam izgaismo atšķirīgos priekšstatus par iecietības robežām, kā Dace Dzenovska to virtuozī parāda. Saruna par robežām turpinās arī 6. nodaļā, kas veltīta robežām burtiskā, ne vien metaforiskā nozīmē, robežkontrolei un imigrācijas kontrolei, kas politiskajā un mediju telpā bieži tiek atzīta par nācijas izdzīvošanas jautājumu, radot jaunus diskursus jau tā sarežģītajā iecietības tēmā.

Daces Dzenovskas monogrāfijas lielākā vērtība, manuprāt, ir Latvijas situācijas izvērtējums plašākā Eiropas kontekstā, atsaucoties gan uz citu valstu materiālu, gan plašu teorētiskās literatūras klāstu. Tā noderēs visdažādāko nozaru pētniekiem (vēsturniekiem, politologiem, valodniekiem, sociologiem u.c.) un labticīgi ceru, ka arī politikas veidotājiem.

Agita Misāne